

Hanna Makurat

Interferencje gwar kaszubskich w polszczyźnie w zakresie fleksji werbalnej obserwowane u osób bilingwalnych

Prace Językoznawcze 16/4, 67-79

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hanna Makurat
Gdańsk

Interferencje gwar kaszubskich w polszczyźnie w zakresie fleksji werbalnej obserwowane u osób bilingwalnych*

The interferences of the Kashubian dialects in the Polish language in terms of verbal inflection

The following article is the result of the field research conducted in Kashubia and concerns the Kashubian dialects' interferences in the Polish language in terms of the verbal inflection.

Słowa kluczowe: interferencje językowe, potoczny język polski, gwary kaszubskie, fleksja werbalna, czasownik

Key words: linguistic interferences, colloquial Polish, Kashubian dialects, verbal inflection, verb

1. Interferencje w zakresie fleksji werbalnej – metodologia, stan badań, cel pracy

Niniejszy artykuł powstał jako rezultat badań, które przeprowadzone zostały w ostatnich latach nad interferencjami gwar kaszubskich w polszczyźnie na płaszczyźnie fleksji werbalnej. Badania terenowe obejmowały 19 miejscowości, reprezentujących 12 gwar na obszarze Kaszub, znajdujących się w zasięgu dialektów: północnokaszubskiego (gwara wsi Odargowo, gwara bylacka, gwara wsi Chałupy i gwara luzińska), środkowokaszubskiego (gwara mezowska, żukowska, gwara wsi Lisie Jamy, gwara wsi Klukowa Huta, gwara sulęczyńska) i południowokaszubskiego (gwara lipnicka, bruska, konarzyńska). Zebrany podczas badań terenowych materiał stanowią elektroniczne nagrania języka 88 bilingwalnych

* Niniejszy artykuł został napisany na podstawie badań nad interferencjami polsko-kaszubskimi, które prowadziłam w ramach przygotowywania rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Jinterferencjowé przejinaczi ù bilingwalnëch lëdzy w kaszëbsczi spòlëznie*, napisanej pod kierunkiem prof. J. Tredera, obronionej 20 grudnia 2011 r. na Uniwersytecie Gdańskim.

respondentów, reprezentujących trzy grupy pokoleniowe, do których przydzielono osoby urodzone w latach 1913–1950, 1951–1980, 1981–1996. W następnym etapie pracy teksty zostały spisane w transkrypcji półfonetycznej i poddane analizom. Informatorzy z założenia wypowiadali się w języku polskim, jednak w ich wypowiedziach zarejestrowano zjawiska i cechy z zakresu fleksji werbalnej pojawiające się pod wpływem gwar kaszubskich.

Analiza wpływów języka kaszubskiego na polszczyznę w zakresie fleksji werbalnej pojawiła się dotychczas w powstałych w XX w. pracach polskich językoznawców: Władysława Pniewskiego (Pniewski 1927: 19–57), Huberta Górnowicza (Górnowicz 1962: 261–281), Urszuli Wińskiej (Wińska 1966) i Edwarda Brezy (Breza 1971: 42–48), jednakże trzeba podkreślić, że wszystkie te badania dotyczyły języka pisanego. Przedmiotem niniejszego artykułu jest opis obserwowanych na płaszczyźnie fleksji werbalnej wpływów gwar kaszubskich na regionalną potoczną polszczyznę mówioną.

Niewielkie systemowe różnice między kaszubską i polską fleksją czasownika prowadzą do tego, że dochodzi do swobodnego mieszania się używanych struktur językowych. W polskojęzycznych wypowiedziach bilingwalnych informatorów zarejestrowane zostały, będące wynikiem interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie, następujące zjawiska obserwowane na poziomie fleksji werbalnej: stosowanie kaszubskojęzycznych form czasu teraźniejszego i przeszłego, używanie kaszubskich form strony biernej, pojawianie się kaszubskich form nieosobowych oraz właściwych kaszubszczyźnie form trybu rozkazującego.

Niektóre zarejestrowane w mowie badanych osób zmiany w zakresie fleksji werbalnej w pewnym stopniu są też powiązane z obserwowanymi na kaszubskim obszarze wpływami języka niemieckiego i stopniowym absorbowaniem niemieckich konstrukcji językowych, najpierw przez gwary kaszubskie, a następnie pod wpływem kaszubszczyzny też przez potoczną mówioną polszczyznę używaną na Kaszubach¹.

Podczas charakterystyki interferencji rejestrowanych na poziomie fleksji werbalnej przyjęto metodę analizy całego zebranego podczas badań terenowych materiału, odnotowano wszystkie przykłady, reprezentujące opisywane problemy, wyłączając jednak słowa, które stanowią zapożyczenia leksykalne albo znajdują się w wypowiedzeniach w całości wypowiedzianych w języku kaszubskim.

¹ Na temat absorbowania niemieckich konstrukcji przez gwary słowińskie na płaszczyźnie fleksji werbalnej i składni pisał Jan Piotrowski (Piotrowski 1981).

2. Wpływy kaszubskie w zakresie użycia form czasu teraźniejszego

Koniugacja kaszubska, a w szczególności formy kaszubskiego czasu teraźniejszego utrzymały liczne archaizmy fleksyjne, będące często kontynuacją stanu prasłowiańskiego. Te archaiczne cechy nie są znane współczesnej polszczyźnie, ale w wyniku interferencji gwar kaszubskich zostały zarejestrowane w polskojęzycznych wypowiedziach bilingwalnych mieszkańców Kaszub.

Na szczególną uwagę w zakresie zachowania archaicznych właściwości fleksyjnych zasługuje kaszubski paradygmat czasownika *bëc* w czasie teraźniejszym. W języku prasłowiańskim paradygmat tego czasownika w tym czasie był następujący: **jesmь, *jesi, *jestь || *jestь, *jesmь, *jeste, *sqtь*. Kaszubskie osobowe formy czasownika *bëc* w czasie teraźniejszym są bardziej archaiczne niż współczesne polskie formy odmiany tego czasownika. W 1. osobie liczby pojedynczej na całych Kaszubach powszechnie używa się formy *jem* (por: AJK, z. X, mapa 465), w 2. osobie liczby pojedynczej w większości kaszubskich miejscowości rejestrowana jest forma *jes*, rzadko spotyka się też formy: *(të) jest, jezdeś, (të) zes je* (AJK, z. X, mapa 466), w 3. osobie liczby pojedynczej forma *(òn) je* jest powszechna na całych Kaszubach (AJK, z. X, mapa 467). Większe zróżnicowanie gwarowe końcówek obserwuje się w 1. osobie liczby mnogiej, w większości kaszubskich miejscowości używana jest forma *(më) jesmë*, obok niej notowane są też: *(më) jesma, (më) jema, (më) sasmë, sqmë, më* (AJK, z. X, mapa 468). W 2. osobie liczby mnogiej na przeważającym obszarze Kaszub znana jest forma *jesta* (z wariantem *(wa) jestë*), rzadziej spotyka się formę *sąsta* oraz formy: *wa są, wa żesta są, wa sąta* (AJK, z. X, mapa 469); forma 3. osoby liczby mnogiej jest zbieżna z polską (choć inaczej artykułuje się nosówkę).

W wyniku interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie w wypowiedziach informatorów odnotowane zostały kaszubskojęzyczne formy czasownika *bëc* w różnych osobach i liczbach czasu teraźniejszego. W 2. osobie liczby pojedynczej odnotowano formę: *[të] jes* (BA 1929, Mezowo; MM 1962, Mezowo; SM 1927, Lisie Jamy; SM 1927, Lisie Jamy; SM 1927, Lisie Jamy; MA 1929, Lisie Jamy; SK 1941, Lisie Jamy; KM 1962, Lisie Jamy; JK 1967, Lisie Jamy; JK 1967, Lisie Jamy; AM 1992, Lisie Jamy; AM 1992, Lisie Jamy; AM 1992, Lisie Jamy); w 3. osobie liczby pojedynczej zarejestrowano formę: *[on, ona, ono] je* (HL 1957, Odargowo; GS, 1934, Starzyno; KL 1958, Kochanowo; BA 1929, Mezowo; PK 1958, Mezowo; WK 1988, Glinicz; ZW 1936, Lisie Jamy; KM 1962, Lisie Jamy; JK 1962, Lisie Jamy; JK 1967, Lisie Jamy; MG 1968, Lisie Jamy; AM 1992, Lisie Jamy; BL 1923, Lipnica; LS 1953, Czapiewice; RS 1959, Czapiewice; PP 1933, Konarzyny; BB 1948, Konarzyny; PZ 1959, Zielona Huta); natomiast w 2. osobie liczby mnogiej odnotowano formy pochodzące z dawnej liczby dualnej: *[va] jesta* (BA 1929, Mezowo); *vy jestešta* (UB 1947, Konarzyny).

Będąca wynikiem wpływu kaszubskiego forma 2. osoby liczby pojedynczej, mająca postać *jes*, wystąpiła w 86,67% form, natomiast właściwa współczesnemu językowi polskiemu forma *jesteś* została odnotowana w 13,33% przykładów. Odrębnego komentarza wymaga rejestrowana w analizowanych tekstach forma 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego, która w badanych wypowiedziach polskojęzycznych realizowana jest na trzy sposoby: jako *je* – zgodnie z kaszubskim paradygmatem odmiany, jako *jest* – według polskiego wzorca koniugacji, a ponadto jako *jes*. Postać czasownika *jes* w języku kaszubskim jest właściwa 2. osobie liczby pojedynczej, jednak w wypowiedziach informatorów pojawia się ona także w funkcji 3. osoby liczby pojedynczej i występuje równolegle z formami *je* i *jest*. Jednak wątpliwe wydaje się twierdzenie o kaszubskiej genezie formy *jes* notowanej w funkcji 3. osoby liczby pojedynczej w polskojęzycznych tekstach bilingwalnych respondentów pochodzących z Kaszub, taką postać 3. osoby liczby pojedynczej należy uznać raczej za uproszczenie polskiej formy *jest* ($jes \leq jest$). Statystyczny rozkład form użytych w funkcji 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasownika *być* przedstawia się następująco: przeważa właściwa poprawnemu językowi polskiemu postać *jest*, która pojawiła się w 71,50% form, rzadziej jest używana uproszczona postać tego czasownika *jes* – w 15,55% form, natomiast najrzadziej informatorzy używają formy będącej wynikiem interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie, jaką jest postać *je* – odnotowana w 12,95% przykładów. W 2. osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego dla polszczyzny właściwa jest forma czasownika *być* mająca postać *jesteście*. W kaszubszczyźnie jej odpowiednikiem jest pochodząca z dawnej liczby podwójnej forma *jesta*, która w wyniku interferencji pojawiła się w polskojęzycznych wypowiedziach informatorów. Oprócz niej została zarejestrowana forma, którą można uznać za hybrydę, będącą połączeniem polskiej koniugacyjnej formy czasownika *być* w 2. osobie liczby mnogiej z formą kaszubską: *vy jestešta*, choć możliwe jest też, że forma ta została zapożyczona z gwar polskich. Wszystkie te formy zostały zarejestrowane idiolektalnie w mowie pojedynczych informatorów i struktura procentowa ich użycia jest następująca: poprawna polska forma *jesteście* została użyta w 33,33% form, tak samo będąca wynikiem interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie forma *jesta* też została odnotowana w 33,33% przykładów, i czasownikowa postać *jestešta* również została zarejestrowana w 33,33% wszystkich form czasownika *być* użytego w 2. osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego.

Oprócz zmian odnotowanych w zakresie użycia w czasie teraźniejszym czasownika *być* w analizowanych tekstach zostały zaobserwowane też wpływy kaszubskie w zakresie odmiany innych czasowników w czasie teraźniejszym, interferencje te zarejestrowano w formach 2. osoby liczby mnogiej. Końcówką 2. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasowników było w języku prasłowiańskim *-te*. Polskie formy tej końcówki są kontynuacją stanu prasłowiańskiego

i w zależności od odpowiedniej koniugacji mają postać: *-ecie, -icie, -acie* (rozkład końcówek za: Szober 1963: 245–246). W 2. osobie liczby mnogiej w języku kaszubskim występują końcówki pochodzące z dawnej liczby podwójnej: *-eta, -ita, -ôta, -ajeta, -éta*. Końcówki te właściwe są wszystkim gwarom na obszarze Kaszub (por.: AJK, z. X, mapa 464). W polskojęzycznych wypowiedziach respondentów pojawiają się typowe dla kaszubszczyzny końcówki *-eta, -ita*, odnotowane w następujących słowach: *sp'jèv'jita* (BA 1929, Mezowo), *xożita* (JN 1943, Nierostowo), *va ni mužeta* (PZ 1959, Zielona Huta). Formy końcówek będących wynikiem interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie stanowią 50,00% wszystkich form użytych w 2. osobie liczby mnogiej, kolejne 50,00% stanowią poprawnie użyte polskie końcówki *-ecie, -icie, -acie*.

3. Interferencje w zakresie zastosowania kaszubskich form czasu przeszłego

We współczesnej polszczyźnie czas przeszły ma postać form syntetycznych, które są kontynuacją dawnego perfektu, czasu złożonego ze słowa posiłkowego *być* w czasie teraźniejszym i imiesłowu czasu przeszłego czynnego II (zakończonego sufiksem tematycznym **-l* w prasłowiańszczyźnie, a następnie *-l* na gruncie polskim). Pierwotnie oznaczał on czynność dokonaną, ale później miał znaczenie jakiejś akcji w przeszłości. Formy analityczne tego czasu istniały w polszczyźnie w X–XIII w., w wiekach XIV–XV/XVI następowało przekształcenie form analitycznych w syntetyczne, a w XVI–XVIII w. – doszło do ostatecznego ukształtowania się form syntetycznych (Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1964: 370–373), które znane są dzisiejszemu językowi polskiemu.

Inaczej sytuacja przedstawia się we współczesnym języku kaszubskim, w którym obecnie używane są cztery czasy przeszłe złożone: a) archaiczny przeszły czas – złożony z formy osobowej słowa posiłkowego *bëc* (*jem, jes, je, jësmë, jësta, są*) i dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II (zakończonego na *-l*); w AJK notowany w Borze, Szopie, Rębichowie, Przytarni, Olszynach (AJK, z. X, mapy 473, 478); b) czas przeszły złożony z zaimka osobowego (lub w 3. osobie liczby pojedynczej i mnogiej – rzeczownika) i dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II (zakończonego na *-l*); w AJK rejestrowany na całym obszarze Kaszub (AJK, z. X, mapy 472–482); c) formy opisowe złożone ze słowa posiłkowego *miec* lub *bëc* i imiesłowu przymiotnikowego zakończonego na *-n-*, *-t-* (brak poświadczeń w AJK); d) czas przeszły złożony z dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II (zakończonego na *-l*) i dołączonego słowa *żem, żes, żësmë, żësta, żësce*; formy tego czasu nie są używane w 3. osobie liczby pojedynczej i mnogiej; konstrukcje tego ostatniego czasu nie są też specyficznie

kaszubskie, ale trafiły do języka kaszubskiego w wyniku kontaktu z gwarą kociewską i borowiacką (typy czasów przeszłych w kaszubszczyźnie za: Breza, Treder 1982: 133–134); w AJK formy tego czasu notowane są w Piechowicach, Wdzydzach, Gliśnie, Olszynach, Trzebuniu, Rybakach, Przytarni, Karsinie, Zielonej Chocinie, Czyczkowach, Zgorzałym, Kloni, Krzyżu, Gostomiu (AJK, z. X, mapy 472–482).

W badanych polskojęzycznych wypowiedziach bilingwalnych mieszkańców Kaszub zostały zarejestrowane charakterystyczne dla języka kaszubskiego formy czasu przeszłego złożonego z zaimka osobowego i dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II (zakończonych na *-t*), a także opisowe formy złożone ze słowa posiłkowego *miec* lub *bęc* i imiesłowu przymiotnikowego zakończonego na *-n-*, *-t-*.

Do przywołanego wyżej kaszubskiego czasu przeszłego z obligatoryjnym zaimkiem osobowym (lub rzeczownikiem w formie 3. osoby) nie są dołączane końcówki osobowe, ale osobowość jest wyrażana przez zaimek lub rzeczownik. W analizowanych polskojęzycznych tekstach pojawiają się utworzone na wzór kaszubskich konstrukcji z obligatoryjnym zaimkiem osobowym bezkończówkowe formy czasu przeszłego poprzedzone zaimkiem osobowym. W zebranych materiale tekstowym odnotowano przykłady użycia w polskojęzycznych wypowiedziach kaszubskiego czasu przeszłego z obligatoryjnym zaimkiem osobowym w 1. osobie liczby pojedynczej: *jŷ so pitŷu* (RC 1943, Kochanowo), *ja zapomńaua* (BA 1929, Mezowo), *ja byu* (ES 1956, Mezowo; CB 1943, Budy), *ja zarab'jau* (SM 1927, Lisie Jamy), *ja biu* (SM 1927, Lisie Jamy), *ja poš'et* (SM 1927, Lisie Jamy), *ja byu* (SM 1927, Lisie Jamy; LS 1953, Czapiewice), *ja woźiu* (SM 1927, Lisie Jamy), *jŷ s'ŷa* (ZW 1936, Lisie Jamy), *jŷ ŷesta* (ZW 1936, Lisie Jamy), *ja pš'ijexau* (SK 1941, Lisie Jamy), *jŷ bėu* (SK 1941, Lisie Jamy), *ja skakau* (SK 1941, Lisie Jamy), *ja zamoč'iu* (SK 1941, Lisie Jamy), *ja graua* (AM 1992, Lisie Jamy), *ja tšymaua* (AM 1992, Lisie Jamy), *ja karmiua* (AM 1992, Lisie Jamy), *ja še fplontaua* (HM 1943, Lipnica), *ja sfaušovaua* (HM 1943, Lipnica), i w 1. osobie liczby mnogiej: *mi bili* (GK 1925, Odargowo), *mi saźili* (GK 1925, Odargowo), *my grali* (MM 1919, Luzino), *mə šlə* (EC 1948, Kochanowo), *my vželə* (EC 1948, Kochanowo), *my vyčytali* (KL 1958, Luzino), *mə m'jelə* (BA 1929, Mezowo), *vželi mi* (BA 1929, Mezowo), *mi ov'ineli* (BA 1929, Mezowo), *mi zač'eli* (BA 1929, Mezowo), *mi tańč'ili* (BA 1929, Mezowo), *mi rob'ili* (BA 1929, Mezowo), *my rob'iu* (BA 1929, Mezowo), *my stav'jali* (JS 1959, Gliniec), *my zabrali* (SM 1927, Lisie Jamy), *mi mušili* (SM 1927, Lisie Jamy), *my v'jeźeli* (SM 1927, Lisie Jamy), *my muv'ili* (MA 1929, Lisie Jamy), *my rob'ili* (MA 1929, Mezowo), *my muv'ili* (MA 1929, Lisie Jamy), *my gadali* (MA 1929, Lisie Jamy), *mə g'ydələ* (MA 1929, Lisie Jamy), *my jedli* (MA 1929, Lisie Jamy), *my m'jelə* (ZW 1936, Lisie Jamy), *mi p'jekli* (ZW 1936, Lisie

Jamy), *mə saʒələ* (SK 1941, Lisie Jamy), *mə vərivelə* (SK 1941, Lisie Jamy), *mɨ m'jeli* (MM 1919, Luzino; KO 1927, Mezowo; MA 1929, Lisie Jamy; MG 1968, Lisie Jamy; RS 1959, Czapiewice), *mɨ pšyšli* (AM 1992, Lisie Jamy; RS 1959, Czapiewice), *mɨ še bav'ili* (AM 1992, Lisie Jamy), *mɨ jezžili* (RS 1945, Klukowa Huta), *mɨ byli* (RS 1945, Klukowa Huta; LS 1953, Czapiewice; RS 1959, Czapiewice; PZ 1959, Zielona Huta), *mɨ mušeli* (RS 1945, Klukowa Huta), *mɨ š'li* (CH 1921, Chośnica), *mɨ pašli* (RS 1959, Czapiewice), *mɨ xožili* (RS 1959, Czapiewice), *mɨ vyp'ili* (BR 1983, Czapiewice), *mɨ košili* (JN 1943, Nierostowo), *mɨ skońčyli* (JN 1943, Nierostowo), *mɨ kombinowali* (JN 1943, Nierostowo), *mɨ jexali* (JN 1943, Nierostowo). Warto też nadmienić, że w 1. osobie liczby pojedynczej w czasownikach rodzaju męskiego zakończonych spółgłoską *-u* w opisywanym tutaj czasie przeszłym z obligatoryjnym zaimkiem osobowym mamy do czynienia w kaszubszczyźnie z zanikaniem głoski *-u* w artykulacji, cecha ta pod wpływem języka kaszubskiego została zarejestrowana w mowie jednego informatora: *ja poš'et* (SM 1927, Lisie Jamy).

Dla kaszubszczyzny charakterystyczne są też formy opisowe czasu przeszłego złożone ze słowa posiłkowego *miec* albo *bęc* i imiesłowu przymiotnikowego. Formy te są wynikiem interferencji kaszubsko-niemieckich; z języka niemieckiego były one absorbowane przez język kaszubski (Gogolewski 1963: 69–75) i znalazły swoje miejsce w systemie kaszubskich czasów przeszłych. W dalszej kolejności w wyniku interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie formy te znalazły się w potocznej mówionej polszczyźnie bilingwalnych Kaszubów. W analizowanym materiale pojawiły się formy czasu przeszłego złożone ze słowa posiłkowego *miec*, rzadziej też *być*, i imiesłowu przymiotnikowego biernego, które należy uznać za kalki morfologiczne nawiązujące do konstrukcji niemieckiego czasu przeszłego *perfectum* ze słowem posiłkowym *haben*. Formy te – pokrewne z niemieckimi strukturami – odnotowane w polskojęzycznych wypowiedziach respondentów trzeba uznać za skutek wpływu kaszubskiego na potoczny język polski, używany na obszarze Kaszub; pojawiły się one w następujących przykładach: *mam rob'jone* (BA 1929, Mezowo), *[uēni] m'jeli ku ydye* (MA 1929, Lisie Jamy), *[něktuży] m'jeli wykopane* (MA 1929, Lisie Jamy), *m'jauam zepsute* (AM 1992, Lisie Jamy), *[p'jes] m'jau zrob'jone* (AM 1992, Lisie Jamy), *[každy] ma vyučone* (DG 1951, Sulęczyno), *[bruska] m'jyū zabrony* (CB 1943, Budy), *[mama] m'jaua viązue* (LS 1953, Czapiewice), *m'jauam kup'jone* (RS 1959, Czapiewice), *mɨ byli jexańi* (PZ 1959, Zielona Huta).

Statystyczne zestawienie form czasowników, użytych w różnych czasach przeszłych, przedstawione zostało poniżej. W 1. osobie liczby pojedynczej w wyniku interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie formy czasu przeszłego z obligatoryjnym zaimkiem osobowym pojawiły się w 11,35% przykładów,

formy opisowe z posiłkowym słowem *mieć* wystąpiły w 2,16% przykładów, przeważają jednak poprawne polskie formy czasowników z ruchomymi końcówkami właściwymi czasowi przeszłemu w polszczyźnie, które użyte zostały w 86,49% wszystkich przykładów odnotowanych w 1. osobie liczby pojedynczej czasu przeszłego. W 3. osobie liczby pojedynczej również najczęściej używane są poprawne polskojęzyczne formy czasowników z ruchomymi końcówkami – w 99,41% form, tylko niewielki procent – 0,59% stanowią będące wynikiem interferencji kaszubskie formy opisowe ze słowem posiłkowym *mieć*. W 1. osobie liczby mnogiej większość odnotowanych form stanowią, będące rezultatem polsko-kaszubskich interferencji, formy czasu przeszłego złożonego z obligatoryjnego zaimka osobowego i dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II – stanowią one 50,96% wszystkich form użytych w 1. osobie liczby mnogiej czasu przeszłego, 0,96% stanowią konstrukcje opisowe z posiłkowym słowem *być*, natomiast 45,19% to poprawne polskie syntetyczne formy czasu przeszłego, zaś 2,89% stanowią formy czasu przeszłego złożonego z dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II (na *-ł*) i dołączonego słowa *żeśmy*. W 3. osobie liczby mnogiej formy będące wynikiem interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie trafiają się incydentalnie i stanowią 0,56% odnotowanych przykładów, pozostałe 99,44% to poprawnie użyte formy polskiego czasu przeszłego z ruchomymi końcówkami.

Omawiając formy czasu przeszłego czasowników, należy też powiedzieć o wpływie kaszubskim w zakresie użycia krótkich (ściągniętych) form czasowników w 3. osobie liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego. Formy czasowników użytych w 3. osobie w rodzaju żeńskim we wszystkich kaszubskich czasach – za wyjątkiem form opisowych ze słowem posiłkowym *mieć* lub *běc* – ulegają kontrakcji, polegającej na tym, że zakończenia *-ala* i *-ãla* zostają ściągnięte do postaci *-a* i *-ã* (Breza, Treder 1981: 133–134). Krótkie formy czasowników w AJK są notowane przede wszystkim na obszarze Kaszub północnych i środkowych, a także w niektórych punktach południowych Kaszub (AJK, z. X, mapy 483–486). Pod wpływem kaszubszczyzny krótkie formy czasowników 3. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego przeniknęły do polskojęzycznych wypowiedzi mieszkańców Kaszub: *[ona] m'ja* (HL 1954, Odargowo; PK 1958, Mezowo), *[sostra] p'ilnova* (RC 1943, Kochanowo), *[fčasov'ička] zamuv'ja* (CB 1943, Budy), *[ona] krajaja* (CB 1943, Budy). Procentowy udział form krótkich stanowi 5%, przeważają formy długie (bez zastosowanej kontrakcji), które zostały zarejestrowane w 95% wszystkich form czasowników użytych w 3. osobie liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego w czasie przeszłym.

4. Wpływ gwar kaszubskich w zakresie użycia form strony biernej

Formy opisowe złożone ze słowa posiłkowego *bęc* (*być*) i imiesłowu przymiotnikowego biernego zarówno w języku kaszubskim, jak i w polskim tworzą stronę bierną. Szczególną cechą kaszubskich konstrukcji strony biernej jest jednak to, że liczne formy, będące kontynuacją prasłowiańskich imiesłowów przeszłych czynnych zakończonych na *-l*, występują we współczesnej kaszubszczyźnie jako przymiotnikowe imiesłowu bierne (Breza, Treder 1981: 135). W wyniku interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie jako pasywne zostały odnotowane w wypowiedziach informatorów następujące formy: *byuo zamkue* (MA 1929, Lisie Jamy), *byuy kuadue* (MA 1929, Lisie Jamy), *byuo jadue* (MA 1929, Lisie Jamy), *byuo zap'jekui* (MA 1929, Lisie Jamy), *jesteśmy najadli* (AM 1992, Lisie Jamy), *byuy zapš'engue* (RS 1945, Klukowa Huta), *byuo podesxue* (BM 1917, Sulęczyño), *byua opšendua* (RS 1959, Czapiewice). Typowe dla kaszubszczyzny formy z utrzymanym dawnym imiesłowem czynnym zakończonym na *-l* obejmują 6,56% wszystkich form użytych w stronie biernej, pozostałe 93,44% to formy z przymiotnikowym imiesłowem biernym zakończonym na *-n-*, *-t*.

Trzeba też odnotować, że analityczne struktury złożone ze słowa posiłkowego *być* i biernego imiesłowu przymiotnikowego istniały w systemie języka prasłowiańskiego – jako formy strony biernej. Jednak w kaszubszczyźnie oprócz konstrukcji biernych odziedziczonych z prasłowiańszczyzny funkcjonują także formy strony biernej, które zostały utworzone od czasowników intransytywnych² i na wzór struktur niemieckich występują one w języku kaszubskim w funkcji czasu przeszłego. W wyniku interferencji gwary konarzyńskiej incydentalnie w polskojęzycznej wypowiedzi pojawiła się konstrukcja strony biernej utworzona od czasownika intransytywnego w funkcji czasu przeszłego: *my byli jexańi* (PZ 1959, Zielona Huta). Forma ta została ujęta także w rozdziale trzecim poświęconym czasowi przeszłemu i tam została ona ujęta w statystykach.

5. Wpływ kaszubszczyzny w zakresie użycia form nieosobowych

W polszczyźnie fleksyjnymi wykładnikami nieosobowych form czasownika są konstrukcje czasu przeszłego o charakterze syntetycznym, tworzone przy użyciu nieosobowej końcówki *-o*, którą dodaje się do wtórnego tematu czasownika na *-n-* / *-t-* / *-on-* / *-ę-* (Grzegorzczkova, Laskowski, Wróbel 1999: 266); przywołane tutaj formy powszechnie znane są jako formy na *-no*, *-to*. Językowi kaszubskiemu nieosobowe formy zakończone na *-no*, *-to* nie są znane, w funkcji form nieosobowych w kaszubszczyźnie używane są formy osobowe (Breza,

² W literackim języku polskim, tak samo jak w systemie prasłowiańszczyzny, strona bierna utworzona jest tylko od czasowników tranzytywnych.

Treder 1981: 135), które jednak nie mają znaczenia osobowego, a przed tymi formami nigdy nie są używane zaimki osobowe.

W wyniku interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie w polskojęzycznych wypowiedziach informatorów zostały odnotowane formy 3. osoby liczby mnogiej czasu przeszłego, przed którymi nie pojawia się podmiot wyrażony zaimkiem czy rzeczownikiem, a których użyto dla nieosobowego wyrażenia czynności w czasie przeszłym. Bez odpowiedniego kontekstu całych wypowiedzi przywołane przykłady form nieosobowych mogą być uznane za właściwe językowi polskiemu formy 3. osoby liczby mnogiej czasu przeszłego, dlatego analizując te formy, uwzględniono kontekst i dokonano analizy całego zdania, a także całej wypowiedzi, w której dana forma się znalazła.

W wyniku wpływu gwar kaszubskich na polszczyznę pojawiły się w badanych wypowiedziach respondentów formy 3. osoby liczby mnogiej, które zostały użyte dla nieosobowego wyrażenia czynności w czasie przeszłym: *torfem palili* (LP 1954, Odargowo), *kosam'i košili* (ZK 1960, Odargowo), *tak jak mñe v domu učyli* (SK 1987, Starzyno), *m'jela dąguusə* (MK 1919, Luzino), *vybudovali nowy košcuu* (FS 1940, Luzino), *um'ješćili te korony* (FS 1940, Luzino), *vźeli* (BA 1929, Mezowo), *vźeli vidua* (BA 1929, Mezowo), *tš'ęsli suome* (BA 1929, Mezowo), *na dwur vyž'ucali* (BA 1929, Mezowo), *duž'o še pš'i tim napracovali* (BA 1929, Mezowo), *ćeli tom trave* (BA 1929, Mezowo), *zrobili tak'e tš'imetrove* (BA 1929, Mezowo), *operove šp'jevali* (CS 1955, Mezowo), *grali* (CS 1955, Mezowo), *fprovažili nove glinč* (KK 1945, Glinicz), *fprovažili nowy i stary glinč* (KK 1945, Glinicz), *udušili* (KK 1945, Glinicz), *m'je zabrali* (SM 1927, Lisie Jamy), *stund m'je zabraly* (SM 1927, Lisie Jamy), *vźeli nas do kartus* (SM 1927, Lisie Jamy), *tam nas tš'imali* (SM 1927, Lisie Jamy), *fteđi nas vipuušćili* (SM 1927, Lisie Jamy), *tenč'as vypuušćily* (SM 1927, Lisie Jamy), *s tej rozlevni fpušćili* (SM 1927, Lisie Jamy), *ceguou tak vykudali* (MA 1929, Lisie Jamy), *to ceguou vykudali* (MA 1929, Lisie Jamy), *vožili* (MA 1929, Lisie Jamy), *kopali* (MA 1929, Lisie Jamy), *to go zb'jerali* (MA 1929, Lisie Jamy), *do suojikuf kudli* (MA 1929, Lisie Jamy), *tedy to kosam'i šekli* (MA 1929, Lisie Jamy), *tedy to vožili do domu* (MA 1929, Lisie Jamy), *tedy žimou še zajmowali tym baržej* (MA 1929, Lisie Jamy), *m'jeli* (MA 1929, Lisie Jamy), *xodovali* (MA 1929, Lisie Jamy), *jedli* (MA 1929, Lisie Jamy), *ješć to tam jedli tak'e* (MA 1929, Lisie Jamy), *vźeli* (MA 1929, Lisie Jamy), *gruškuř urvali* (MA 1929, Lisie Jamy), *sčęsli* (MA 1929, Lisie Jamy), *ugotovali* (MA 1929, Lisie Jamy), *do tego bulvy vuožyli* (MA 1929, Lisie Jamy), *to razem ugotowali* (MA 1929, Lisie Jamy), *to tak zav'ješćili* (MA 1929, Lisie Jamy), *tak'e zupy jadali* (MA 1929, Lisie Jamy), *z m'isk'i kaž dy ze sfojej strony brali* (MA 1929, Lisie Jamy), *ji tak jedli* (MA 1929, Lisie Jamy), *drož'ž'ufke up'jekli* (ZW 1936, Lisie Jamy), *tedy zařš'e muv'ili* (SK 1941, Lisie Jamy), *to fuč'erov'je na nix muv'ili* (RS 1945, Klukowa Huta), *rad'jo suuxali* (BS 1946, Klukowa Huta), *torf rob'ili* (BM

1917, Sulęczyno), *jedne źneli takùm šuflùm* (BM 1917, Sulęczyno), *tam torf rob'ili* (CH 1921, Chośnica), *no ji tam rob'ili* (CH 1921, Chośnica), *tam rob'ili pod drogũu torf* (CH 1921, Chośnica), *las muv'ili k'edyš* (BL 1923, Lipnica), *to muv'ili las* (BL 1923, Lipnica), *s ti xuejnə sob'je pšėnosłə dəguska* (BL 1923, Lipnica), *mũuv'jəłə* (BL 1923, Lipnica), *zrob'ic rob'ili to* (BL 1923, Lipnica), *to juš krušonke rob'ily* (BL 1923, Lipnica), *takũu kaša k'edyš gotovali* (CB 1943, Budy), *tedy ješče fsypali jenčm'jėnni kašə f to* (CB 1943, Budy), *to ńe kũadli tē kašy* (CB 1943, Budy), *wynosili źatka* (KL 1986, Lipnica), *bulvy pšeb'jerali* (SS 1930, Brusy), *pšebjerali renčńe* (SS 1930, Brusy), *vźeli* (SS 1930, Brusy), *tam zabesp'ječyli* (SS 1930, Brusy), *lečyli tam ruźnymi* (SC 1940, Czapiewice), *to tak gadali* (SC 1940, Czapiewice), *ńe v'ježyli f tak'e te znaxorstfa* (SC 1940, Czapiewice), *to zafše muv'ili* (SC 1940, Czapiewice), *i tedy vũašńe na to pšėšće-radua brali* (SC 1940, Czapiewice), *to pšėćerali* (SC 1940, Czapiewice), *tag gadali* (SC 1940, Czapiewice), *jakus tam modlitfa odmav'jali* (SC 1940, Czapiewice), *jak še spotkali* (JN 1943, Nierostowo), *to postav'ili tam* (JN 1943, Nierostowo), *tšyžišći kur ukradli* (PZ 1959, Zielona Huta), *tam še pobav'ili na tej styp'je* (PZ 1959, Zielona Huta), *pšyjexali* (PZ 1959, Zielona Huta), *no šp'jevali* (MR 1963, Konarzyny).

Procentowa struktura użycia właściwych polszczyźnie i kaszubszczyźnie nieosobowych form zarejestrowanych w badanych tutaj polskojęzycznych tekstach przedstawia się następująco: znaczącą przewagę mają będące wynikiem interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie formy 3. osoby liczby mnogiej czasu przeszłego mające znaczenie nieosobowe – ich procentowy udział wynosi 94,44%, pozostałe 5,56% stanowią polskie konstrukcje zakończone na *-no*, *-to*.

6. Interferencje związane z użyciem kaszubskich form trybu rozkazującego

Wpływy kaszubskie w zakresie użycia trybu rozkazującego odnotowano w formach 2. osoby liczby mnogiej. W języku polskim forma 2. osoby liczby mnogiej rozkaznika tworzona jest przez dodanie do formy 2. osoby liczby pojedynczej tegoż trybu końcówki *-cie*. Analogicznie tworzy się postać 2. osoby liczby mnogiej trybu rozkazującego w kaszubszczyźnie, jednakże w funkcji liczby mnogiej rozkaznika we współczesnej kaszubszczyźnie występuje pochodząca z dawnej liczby dualnej końcówka *-ta*.

W wyniku interferencji gwary konarzyńskiej w polszczyźnie w mowie jednego informatora zostały odnotowane kaszubskie formy trybu rozkazującego w 2. osobie liczby mnogiej, są to następujące formy: *fšodojta* (UB 1947, Konarzyny), *godojta* (UB 1947, Konarzyny). Formy te stanowią 100% wszystkich form użytych w 2. osobie liczby mnogiej rozkaznika.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza językowa wykazała liczne przykłady interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie obserwowane na płaszczyźnie fleksji werbalnej. Wpływy językowe w różnym zakresie są obecne w mowie przedstawicieli poszczególnych grup wiekowych. Mieszanie form koniugacyjnych czasu teraźniejszego i przeszłego odnotowane zostało we wszystkich grupach pokoleniowych, jednakże utrzymanie bardziej archaicznych form końcówek czasu teraźniejszego pochodzących z dawnej liczby podwójnej charakterystyczne jest tylko dla respondentów urodzonych między 1913 a 1950 rokiem oraz dla osób urodzonych między 1951 a 1980 rokiem. Również w mowie przedstawicieli najstarszego i średniego pokolenia mamy do czynienia z wpływami w zakresie używania kaszubskich form strony biernej, właściwego kaszubszczyźnie sposobu tworzenia form nieosobowych i trybu rozkazującego, wymienionych tu trzech ostatnich zjawisk językowych nie odnotowano w mowie przedstawicieli najmłodszej generacji.

Bardzo wysoka frekwencja interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie w zakresie fleksji werbalnej, obejmująca więcej niż 80% przykładów o proveniencji kaszubskiej, dotyczy wpływów polegających na tworzeniu typowych dla języka kaszubskiego form nieosobowych, użyciu właściwych kaszubszczyźnie form rozkaznika w 2. osobie liczby mnogiej, a także zastosowaniu kaszubskiej formy 2. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasownika *běc*, mającej postać *jes*. Stosunkowo wysoki udział wpływów kaszubszczyzny, obejmujący co najmniej 50%, lecz nie więcej niż 80% form pojawiających się pod wpływem kaszubskim, odnotowano w zakresie użycia właściwej kaszubszczyźnie końcówki 2. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasowników, w zakresie użycia pojawiających się pod wpływem kaszubskim form 2. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego: *jesta*, *jestešta*, oraz w zakresie zastosowania właściwej językowi kaszubskiemu formy czasu przeszłego złożonego z obligatoryjnego zaimka osobowego i dawnego imiesłowu czasu przeszłego czynnego II. Pozostałe wpływy języka kaszubskiego w polskojęzycznych wypowiedziach informatorów odnotowane zostały marginalnie.

Na koniec warto też nadmienić, że interferencje gwar kaszubskich w polszczyźnie zarejestrowane na płaszczyźnie fleksji werbalnej mają szerszy zasięg niż obserwowane na płaszczyźnie fleksji czasownika interferencje polszczyzny w kaszubskich gwarach.

Skrót

AJK – *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 1964–1978. Oprac. zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kier. Z. Stiebera. Od t. VII pod kier. H. Popowskiej-Tabor-skiej. T. I–XV. Wrocław.

Literatura

- Breza E. (1971): *Niektóre częstsze błędy językowe (Pokłosie polonistycznej pracy instruktażowej w powiecie kościerskim)*. „Polonistyka”. T. XXIV, nr 1, s. 42–48.
- Breza E., Treder J. (1981): *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*. Gdańsk.
- Gogolewski S. (1963): *Wpływy niemieckie na kaszubski system czasów przeszłych*. „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”. T. IX, s. 69–75.
- Górniewicz H. (1962): *Błędy językowe o podłożu gwarowym u dzieci sztumskich*. „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, nr 8/10, s. 261–281.
- Grzegorzczukowa R., Laskowski R., Wróbel H. (red.) (1999): *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S. (1964): *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa.
- Piotrowski J. (1981): *Składnia słowniska wobec wpływów języka niemieckiego*. Wrocław.
- Pniewski W. (1927): *Błędy językowe w zadaniach młodzieży polskiej w Gdańsku w świetle dialektów pomorskich i języka niemieckiego*. „Rocznik Gdański”, s. 19–57.
- Szober S. (1963): *Gramatyka języka polskiego*. Oprac. W. Doroszewski. Warszawa.
- Wińska U. (1966): *Błędy językowo-stylistyczne uczniów szkół podstawowych województwa pomorskiego*. Cz. I i II, III i IV. Gdańsk.

Summary

The article is the result of the field research conducted in the area of Kashubian dialects. The object of the research were interferences of the Kashubian dialects in the Polish language registered on the plane of verbal inflection. In this paper, an analysis of the collected language materials (including Polish speech by bilingual respondents) was made, which showed the influence of Kashubian in the area of: the use of Kashubian forms of the present and past tense, the use of Kashubian forms of the passive voice, the appearance of Kashubian non-personal forms and the imperative forms characteristic for Kashubian.